

Paweł Gługła

(Tarnów)

LIKWIDACJA GRECKOKATOLICKIEGO KOŚCIOŁA I PARAFII ŚW. NORBERTA W KRAKOWIE W ŚWIELE DOKUMENTU SŁUŻBY BEZPIECZEŃSTWA Z 1960 R.

Słowa kluczowe: Kościół greckokatolicki i parafia, Kraków, represje komunistyczne, źródło edycji dokumentu, 1960.

Keywords: Greek Catholic Church and parish, Kraków, communist repression, source edition of the document, 1960.

O Kościele greckokatolickim i jego wojennych oraz powojennych losach, szczególnie w aspekcie prześladowań komunistycznych, opublikowano już nieco tekstów¹. Interesujące, ale i tragiczne są dzieje greckokatolickiego kościoła pod wezwaniem św. Norberta w Krakowie i przynależnego do niego klasztoru.

¹ Z wielu publikacji na uwagę zasługują teksty: S. Nabywaniec, *Kościół skazany na niebyt. Z dziejów Kościoła greckokatolickiego w Polsce 1944–1989*, „Kościół w Polsce. Dzieje i Kultura”, t. 10(2011), s. 141–169.; tenże, *Relacje między obrządkami – łacińskim i greckokatolickim oraz problem rutenizacji i uniatyzacji w kontekście tak zwanej „kradzieży dusz”*, w: *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 4: *Katolickie unie kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej. Idea a rzeczywistość*, red. S. Stępień, Przemyśl 1998, s. 211–232; S. Stępień, *Represje wobec Kościoła greckokatolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej po II wojnie światowej*, w: *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2: *Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym*, red. S. Stępień, Przemyśl 1994, s. 195–262; M. Ryńca, *Grekokatolicy w Krakowie w latach 1945–1991. Zarys problematyki*, „Nasza Przyszłość”, 100(2003), s. 419–453; I. Hałagida, *Ukraińscy duchowni greckokatolicy sądzeni w stalinowskiej Polsce (1944–1956)*, „Almanach Historyczny”, 11(2009), s. 85–115; tegoż, *Represje wobec duchowieństwa Kościoła greckokatolickiego na terytorium dzisiejszej Polski w latach 1939–1957 (rekonesans historiograficzny i dalsze perspektywy badań)*, „Litopys”, 1(2011), s. 105–127. Tam obszerna bibliografia na ten temat; tenże, *Między Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1944–1970*, Warszawa 2013.

Pierwotnie budynki te były własnością Kanoniczek św. Ojca Norberta (norbertanek). Norbertanki mieszały w nim jako klasztorze filialnym przez 167 lat. Istnienie rzeczzonego kościoła jako świątyni greckokatolickiej podawane było i jest w wielu publikacjach dotyczących Krakowa. W jednej z nich, pochodzącej z 1854 r., przy haśle „ul. Wiślna” zapisano: „Tu stoi kościół Świętego Norberta wymurowany wraz z klasztorem roku 1636 przez Dorotę Kącką, ksienią Norbertanek na Zwierzyńcu, w którym do roku 1803 mieszały. Dziś kościół ten jest parafialnym dla wyznawców obrządku grecko katolickiego; w małym tym kościółku, nie ma nic do widzenia”².

W 1803 r. doszło do kasaty filialnego klasztoru norbertanek, w tym też roku siostry opuściły kościół pw. św. Norberta i klasztor. Duża część wyposażenia świątyni – między innymi ołtarz główny, ołtarze boczne – została wówczas przeniesiona do kościoła norbertanek na Zwierzyńcu, a część przekazano kościołowi parafialnemu w Raławicach³.

Powstanie parafii greckokatolickiej w Krakowie

Powstanie parafii greckokatolickiej w Krakowie nastąpiło już w 1784 r. Wówczas to Komisja Edukacji Narodowej przekazała w posiadanie bazylianom nieokreślony klasztor z kościołem w ramach rekompensaty za redukcję nieruchomości zakonnych w Warszawie⁴. W 1788 r. bazylianie przejęli od bernardynów budynki klasztorne przy ul. św. Jana w Krakowie. Już jednak w 1804 r. zabudowania te sprzedano prywatnemu przedsiębiorcy⁵. Na mocy dekretu władz austriackich z 26 lutego 1808 r. plebanię i kościół pw. św. Norberta przekazano grekokatolikom, pomimo iż ich prawnymi właścicielkami były nadal norbertanki⁶. Wkrótce utworzono parafię greckokatolicką, która administracyjnie należała do diecezji chełmskiej⁷ (od połowy XIX w. do prze-

² Por. J. Mączyński, *Kraków dawny i teraźniejszy z opisem jego okolic*, Kraków 1854, s. 38.

³ H. Święch, *Kasaty żeńskich klasztorów w Krakowie w drugiej połowie XVIII i na początku XIX w.*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, t. 1: *Geneza kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*, red. M. Derwich, Wrocław 2014, s. 175–176.

⁴ R. Burek, *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa–Kraków 2000, s. 477.

⁵ M. Estreicherówna, *Wykaz zniesionych kościołów, kaplic i klasztorów w Krakowie*, w: *Kalendarz katolicki krakowski na Rok Pański 1889, Rok IX*, Kraków 1889, s. 115.

⁶ W oryginale dekret ten brzmiał „Genehmiget den krisamtlichen Antrag die vormalige Norbertiner Nonnenkirche am Weicselfhor zu unterbringen”. Zob. W. Mokry, *Z życia Cerkwi greckokatolickiej w Krakowie w latach 1808–1998. Po pół wieku znów u siebie*, „Między Sąsiadami”, 8(1998), s. 6–38.

⁷ Kościół parafii greckokatolickiej pw. św. Norberta w Krakowie należał do dekanatu lubelskiego. Zob. *Duchowieństwo grecko-unickie*, w: *Rocznik religijny wyznań chrześcijańskich na rok 1847*, Warszawa 1847, s. 293.

myskiej)⁸. Warto wspomnieć, że w 1896 r. cerkiew otrzymała ikonostas wykonany przez Władysława Rossowskiego⁹, ucznia Jana Matejki, według projektu samego Matejki¹⁰.

Św. Norbert pozostał patronem kościoła po przekazaniu go na własność parafii greckokatolickiej. Zaistniał wówczas problem z tytułaturą (wezwaniami) kościoła. Informowano, że tytuł kościoła trudno utrzymać, gdyż św. Norbert, będąc świętym Kościoła łacińskiego, nie ma swojego święta ani w kalendarzu juliańskim, ani w księgach liturgicznych. Ponieważ jednak z patronem cerkwi związane są odpowiadające tradycji wschodniej i kalendarzowi świąt wielkie uroczystości odpustowe, proboszczowie greckokatoliccy posługiwali się tytułem bliskim własnej, bizantyńsko-ukraińskiej tradycji, a także dodatkowo tytułem św. Norberta. Pierwsi proboszczowie parafii przy ul. Wiślniej, nawiązując do patrona pierwszego kościoła parafialnego z czasów bazyliańskich, dodawali mu tytuł: „Ad S[anc]tam Mariam semper Virginem”. Cały zaś tytuł kościoła brzmiał „Ecclesia graeco-catholica Ruthena Cracoviensis ad S[anc]tum Norbertum recte S[anc]tam Mariam semper Virginem”.

Sprawą nadania parafii greckokatolickiej patrona odpowiadającego tradycji wschodniej po 47 latach od chwili otrzymania w 1808 r. przez grekokatolików kościoła przy ul. Wiślniej zajął się ks. Jan Ławrowski, proboszcz tej parafii w latach 1854–1863¹¹. W 1855 r. parafia uzyskała wezwanie Podwyższenia Krzyża, nie rezygnując również z wezwania poprzedniego – św. Norberta.

Z losów parafii greckokatolickiej w Krakowie po 1945 r.

Według szacunków krakowskiego Starostwa Grodzkiego sporządzonych wiosną 1945 r. w samym Krakowie mieszkało wówczas 300 Ukraińców, zaś jesienią 1946 r. – już 1200. Dane te nie były do końca wiarygodne i nie odpowiadały rzeczywistości z uwagi na urzędnicze przypisywanie obrządku greckokatolickiego wyznaniu prawosławnemu. Nie wdając się w szczegóły i meandry losów unitów na ziemiach polskich po II wojnie światowej, należy podkreślić, że doszło wówczas do wielu wysiedleń grekokatolików, a także duchownych ob-

⁸ W 1932 r. parafia przy cerkwi św. Norberta w Krakowie należała do dekanatu leżajskiego. Zob. *Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської і Сяницької на Рік Божий 1932*, Przemyśl 1932, s. 51.

⁹ Władysław Rossowski (ur. 1857 w Monasterzyskach k. Buczacza, zm. 1923 we Lwowie lub Krakowie) – polski malarz. Kształcił się w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie pod okiem Jana Matejki. Por. R. Burek, *Encyklopedia Krakowa...*, s. 847.

¹⁰ E. Matyaszewska, „Wierzę w cuda nie od dziś” – religia w życiu i twórczości Matejki, Lublin 2007, s. 121–131; M. Rożek, B. Gondkova, *Leksykon kościołów Krakowa*, Kraków 2003, s. 147–148.

¹¹ W. Mokry, *Z życia Cerkwi greckokatolickiej...*, s. 6–38.

obrazu bizantyjskiego z powojennego terytorium Polski. Nadto komuniści ostro rozprawiali się z duchownymi, począwszy od aresztowania hierarchów grekokatolickich, tj. ordynariusza przemyskiego biskupa Josafata Kocyłowskiego, jego sufragana biskupa Grzegorza Łakoty, którzy zostali przewiezieni końcem czerwca 1946 r. na teren USRR, po represje innych duchownych i wiernych tegoż obrządku. Aparat bezpieczeństwa nieustannie inwigilował duchowieństwo grekokatolickie w Polsce, nadając sprawie kryptonimy „A-O”, „Wichrzyciele”, „Zakon”¹².

Opiekę nad grekokatolikami w Polsce za wiedzą i aprobatą papieża przejął Kościół rzymskokatolicki. Dalsze represje grekokatolików w komunistycznej rzeczywistości przybrały na sile wraz z akcją „Wisła” w 1947 r. Funkcjonariusze krakowskiej bezpieki zorganizowali w 1947 r. na plebanii kościoła św. Norberta „kocioł”. Podejrzewali mianowicie, że mieścił się tam punkt kontaktowy ukraińskich nacjonalistów. Aresztowano duchownych pod zarzutem współpracy z UPA oraz rzekomej agenturalności i kolaboracji podczas wojny z Niemcami¹³. W tymże roku decyzją władz komunistycznych parafia grekokatolicka w Krakowie została zlikwidowana, a jej ówczesnego proboszcza ks. Stefana Hraba oraz wielu mieszkających w Krakowie Ukraińców aresztowała bezpieka. Przechowywani byli w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie, a także w aresztach śledczych. Wielu deportowano za wschodnią granicę Polski. Tymczasowo w budynku klasztornym mieszkali do 1 grudnia 1948 r. siostry józefitki wysiedlone z Lubaczowa. Po nich wprowadzili się księża saletyni.

Zarówno kościół, jak i klasztor od 1947 r. były użytkowane przez rzymskokatolickie duchowieństwo. Rozebrano ikonostas, zmieniono wystrój. Grekokatolicy, którzy w ramach akcji „Wisła” pozostali w Krakowie, nie mieli możliwości praktykowania w rodzimym obrządku, wobec czego uczęszczali na nabożeństwa łacińskie lub prawosławne. W Krakowie przy ul. Szpitalnej funkcjonowała parafia prawosławna¹⁴. Jak pisał Mariusz Ryńca: „Duchowieństwo grekokatolickie starało się wpłynąć na władze kościelne, aby uwzględniły ich problemy, głównie umożliwienie odprawiania nabożeństw w katedrze przemyskiej oraz w cerkwiach w Krakowie, Sanoku, Jarosławiu, Lubaczowie, Krynicy i innych. Władze państwowe zgodziły się jedynie na tolerowanie duszpasterstwa grekokato-

¹² Nad zagadnieniem tym pochylił się Igor Hałagida w tekście „A-O”, „Zakon”, „Wichrzyciele” – *działania aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec duchowieństwa grekokatolickiego w latach 1944/1945–1956/1957*, w: *Internacjonalizm czy...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944–1989)*, Warszawa–Wrocław 2011, s. 351–411.

¹³ Zob. M. Ryńca, *Grekokatolicy w Krakowie...*, s. 428.

¹⁴ Dokumenty w sprawie losów Kościoła grekokatolickiego w powojennej Polsce edytował K. Urban w publikacji *Kościół Prawosławny w Polsce w latach 1944–1956. Studia i materiały*, Kraków 1998.

lickiego pod warunkiem, że na zewnątrz będzie ono reprezentowane przez hierarchię rzymskokatolicką”¹⁵.

Porażką zakończyły się starania grekokatolików w Krakowie o zwrot ich świątyni. Zdeterminowani wierni powołali do istnienia Obywatelski Komitet Restytucji Grecko-Katolickiej Parafii i Rewindykacji Cerkwi w Krakowie. W sprawę włączył się oddział krakowskiego Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. Postanowiono wnieść prośbę do władz państwowych i prymasa S. Wyszyńskiego o zwrot cerkwi św. Norberta w Krakowie. Delegacja udała się również do abp. Eugeniusza Baziaka celem przeznaczania chociażby kaplicy na cerkiew, proponując ks. Deńkę jako kandydata na duszpasterza. 18 grudnia 1957 r. ks. M. Deńko uzyskał od kard. S. Wyszyńskiego dekret uprawniający go do odprawiania na terenie Krakowa nabożeństw w obrządku grekokatolickim. Abp E. Baziak nie wyraził zgody na powrót unitów do zajętej przez saletynów cerkwi przy ul. Wiślniej, ale wyznaczył im kaplicę św. Doroty w poaugustiańskim kościele św. Katarzyny. Władze państwowe nie wniosły sprzeciwu. Pierwsze nabożeństwo odprawiono 7 stycznia 1958 r. Ks. Deńko nie pełnił funkcji proboszcza czy administratora, ale oddelegowany został do pełnienia posługi kapłańskiej. Przez kilka lat trwały perturbacje z Urzędem do Spraw Wyznań. 26 listopada 1961 r. bp Julian Groblicki, przeprowadzając wizytację kanoniczną w parafii św. Katarzyny, odwiedził też grekokatolików.

Zmiany nastąpiły po śmierci abp. E. Baziaka w 1962 r., po objęciu metropolii przez abp. Karola Wojtyłę. W 1964 r. Stolica Apostolska mianowała prymasa kard. S. Wyszyńskiego specjalnym delegatem do spraw obrządków wschodnich z wszystkimi prawami ordynariusza. Wykorzystując swe uprawnienia, w 1967 r. prymas mianował ks. B. Hrynyka wikariuszem do spraw obrządku grekokatolickiego. W 1968 r. odbyło się pierwsze posiedzenie reaktywowanej Kapituły Przemyskiej Obrządku Grekokatolickiego z udziałem ks. M. Deńki¹⁶. Należy zaznaczyć, że 15 listopada 1972 r. metropolita krakowski kard. Karol Wojtyła przeprowadził wizytację wspólnoty grekokatolickiej w Krakowie, do której był pozytywnie i przyjaźnie ustosunkowany. Pomimo że krakowska wspólnota grekokatolików mogła praktykować w swoim obrządku, jej sytuacja prawna nie była definitywnie uregulowana¹⁷. Warto zaznaczyć, że grekokatolicy nie ustawiali w domaganiu się zwrotu swojej świątyni. Intensyfikacja ich działań przypadła na lata 80. XX w. Trzeba podkreślić, że duże zasługi dla odrodzenia obrządku grekokatolickiego i obrony praw grekokatolików tak w Polsce, jak i poza jej granicami położył Jan Paweł II. Przypomnijmy, że 16 lipca 1989 r. papież mianował ks. Jana Martyniaka biskupem dla obrządku grekokatolickiego, a 16

¹⁵ M. Ryńca, *Grekokatolicy w Krakowie...*, s. 433–434.

¹⁶ Zob. I. Hałagida, *Miedzy Moskwą, Warszawą i Watykanem...*, s. 291–393.

¹⁷ Szerzej to zagadnienie omówił P. Pelc, w artykule *Położenie prawne Kościoła grekokatolickiego w Polsce w latach 1945–1989*, „Więź” 1992, nr 7, s. 107–121.

stycznia 1991 r. Stolica Apostolska reaktywowała unicką diecezję przemyską, której bp J. Martniak został ordynariuszem. Dopiero w 1998 r. grekokatolicy w Krakowie odzyskali swój kościół przy ul. Wiśnej 11¹⁸.

Duszpasterze przy kościele pw. św. Norberta w Krakowie

Szczególną rolę i posługę pełnili wobec wiernych proboszczowie parafii grekokatolickiej w Krakowie. Poniżej przedstawiono ich katalog. Wymienia on nazwiska 17 kapłanów grekokatolickich od 1797 r. po czasy współczesne. Dwóch z nich było zakonnikami: bazylianin ks. Florian Kudrewycz i redemptorysta rytu bizantyjskiego o. Mario van de Malle¹⁹.

**Tabela 1. Proboszczowie/administratorzy kościoła i parafii pw. św. Norberta
w Krakowie w latach 1797–2006**

Lp.	Imię i nazwisko	Lata posługi
1	2	3
1	ks. Florijan Kudrewycz OSBM	1797–1834
2	ks. Łew Laurysewycz	1852–1854
3	ks. Iwan Ławrowskyj	1854–1860 – administrator parafii
	ks. Iwan Ławrowskyj	1860–1863
4	ks. Stepan Ławrysewycz	1863–1864 – administrator parafii
5	ks. Mykoła Liwczak	1864–1867
6	ks. Josyf Czerlunczakewycz	1868–1885 – administrator parafii
7	ks. Iwan Borsuk	1885–1888 – administrator parafii
	ks. Iwan Borsuk	1888–1909
8	ks. Iwan Uruśkyj	1909–1910 – administrator parafii
9	ks. Petro Łewyćkyj	1910–1914

¹⁸ M. Ryńca, *Grekokatolicy w Krakowie...*, s. 448–450.

¹⁹ Według M. Ryńcy (*Grekokatolicy w Krakowie...*, s. 424) „Od 1944 r. posługę duszpasterką pełnił tam redemptorysta, obywatel Belgii o. Mario van den Malle; pomagał mu przybyły w czasie okupacji z archidiecezji lwowskiej ks. Maksymilian Pryjma”. Informację tę powtórzył i uzupełnił Igor Hałagida (*„Szpieg Watykanu”*. *Kapłan grekokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896–1977)*, s. 45): „Jedynym, prawdopodobnie, redemptorystą obrządku wschodniego, który po II wojnie światowej znalazł się w Polsce, był o. Mario van de Malle, który od 1944 r. administrował grekokatolicką parafią w Krakowie i pod naciskiem władz komunistycznych pod koniec stycznia 1946 r. zmuszony został do powrotu do swej ojczyzny. Po jego wyjeździe administratorem krakowskiej parafii został ks. Stefan Hrab”.

1	2	3
10	ks. Iwan Uruśkyj	1914–przypuszczalnie –1918
	ks. Iwan Uruśkyj	przypuszczalnie od 1924–1932
11	ks. Pawło Chruszcz	1932–1944 – administrator parafii
12	o. Mario van de Malle CSsR	1944–1946 – administrator parafii
13	ks. Stepan Hrab	1946–1947 – administrator parafii
14	ks. Mykoła Deńko	1958–1986
15	ks. Mirosław Michaliszyn	1986–1996 – administrator parafii
16	ks. Michał Feciuch	1996–2006 – administrator parafii
17	ks. prot. Piotr Pawliszcze	od 2006 – proboszcz parafii

Opracowanie własne na podstawie: W. Mokry, *Z życia Cerkwi greckokatolickiej...*, s. 6–38.

Zarówno w wykazie proboszczów, jak i w dokumencie edytowanym w Aneksie przewija się nazwisko proboszcza ks. Stefana Hra-
ba. Warto poświęcić temu duchownemu uwagę ze względu na zainteresowanie nim aparatu bez-
pieczeństwa.

Stefan [ukr. Stepan] Hrab urodził się w 1905 r. w Przemyślu, w diecezji przemyskiej obrządku greckokatolickiego. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1932 r., pozostając celibatariuszem. Uzyskał dwa doktoraty: z filozofii i teo-
logii. Następnie w latach 1933–1936 pełnił obowiązki wykładowcy w Greckoka-
tolickim Seminarium Duchownym w Przemyślu. Kolejno był administratorem
parafii w Baligrodzie (1936–1938), kapelanem Wojska Polskiego (1938–1939),
administratorem parafii: Stanisławczyk i Hermanowice (po 1939), a następnie
pw. św. Norberta w Krakowie w latach 1946–1947. Należy zaznaczyć, że po
likwidacji krakowskiej parafii greckokatolickiej był duszpasterzem podziemia
ukraińskiego. Jeszcze przed II wojną światową (w 1933 r.) został mianowany
kanonikiem gremialnym kapituły greckokatolickiej w Przemyślu. Zmarł w Steb-
nyku (obecnie rejon drohobycki, Ukraina), gdzie osiadł w 1957 r. po deportacji
z Polski, tam też został pochowany²⁰.

Władza komunistyczna w Polsce stosowała represje wobec ks. Stefana Hra-
ba. W dniu 12 maja 1947 r. został aresztowany przez funkcjonariuszy MBP
i osadzony w areszcie w Krakowie jako podejrzany o współpracę z nacjonalis-
tami ukraińskimi i uchylający się od wysiedlenia do Związku Sowieckiego.
Przetrzymany był następnie w więzieniach w Rzeszowie i Warszawie (na
Mokotowie), a w lipcu 1957 r. przekazany NKWD i deportowany do ZSRR²¹.

²⁰ I. Hałagida, „*Szpieg Watykanu*”. *Kapłan greckokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896–1977)*,
Warszawa 2014, przypis 4, s. 289.

²¹ J. Marecki, *Represje wobec osób duchownych i zakonnych na terenie woj. krakowskiego
1944–1975. Leksykon biograficzny*, t. 2, Kraków 2016, s. 178–179.

Po ks. Hrabie proboszczem rzeczonej parafii obrządku greckiego był ks. Mikołaj Deńko, którego wielokrotnie dotknęły represje komunistyczne. Ks. Mikołaj Deńko [ukr. Mykoła Denko] urodził się w 1905 r. w miejscowości Besko w diecezji przemyskiej obrządku grekokatolickiego. Świecenia kapłańskie otrzymał w Rzymie 16 października 1931 r., pozostając celibatariuszem. Zgłosił się do Seminarium Duchownego w Przemyśle i został skierowany na Uniwersytet Gregoriański w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat z filozofii i licencjat z teologii. Był wykładowcą języka staro-cerkiewno-słowiańskiego i ojcem duchownym w Grekokatolickim Seminarium Duchownym w Przemyśle w latach 1932–1946. Następnie mianowany został duszpasterzem grekokatolików w Przemyśle (1939–1945) i Krakowie (1946–1947, 1958–1991). Po wyjeździe z Krakowa przez pięć lat ukrywał się, pełniąc posługę kapelana w podwarszawskich klasztorach rzymskokatolickich, m.in. w Izabelinie w klasztorze franciszkanek Rodziny Maryi (1947–1948) oraz w Markach w domu zakonnym benedyktynek samarytanek (1948–1952). W latach 1946–1952 był rozpracowywany przez funkcjonariuszy UB z powodu przygotowywania dla Stolicy Apostolskiej sprawozdań o prześladowaniu Kościoła grekokatolickiego w Polsce. Aresztowany został 16 grudnia 1952 r. przez funkcjonariuszy Departamentu V MBP jako podejrzany o współpracę z OUN-UPA i organizowanie w Krakowie siatki wspomagającej nacjonalistów ukraińskich oraz próbę oderwania południowo-wschodnich obszarów Polski i wysyłanie do Watykanu oszczerczych sprawozdań dotyczących życia społeczno-politycznego w Polsce. Przekazano go do dyspozycji funkcjonariuszy Departamentu Śledczego MBP i osadzono w więzieniu mokotowskim. Skazany został 31 grudnia 1953 r. przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie na 12 lat więzienia, utratę praw publicznych na okres 5 lat i przepadek całego mienia na rzecz Skarbu Państwa. Na mocy amnestii wyrok zmniejszono do 8 lat więzienia. Karę odbywał w zakładach karnych w Warszawie, Sztumie, Rawiczu i Wronkach. Zwolniony w listopadzie 1956 r. po odbyciu kary, przez niemal rok leczył się, po czym powrócił do Krakowa, gdzie był proboszczem parafii grekokatolickiej św. Norberta do 1986 r. Po opuszczeniu więzienia zabiegał o reaktywowanie parafii grekokatolickiej w Krakowie, jednakże uzyskał jedynie pozwolenie na zorganizowanie duszpasterstwa dla wiernych obrządku wschodniego przy kaplicy pw. św. Doroty w kościele św. Katarzyny (świątynia poaugustiańska). W latach 60. XX w. był równolegle duszpasterzem grekokatolików w Katowicach i w innych miejscowościach, gdzie były ich skupiska. Od 2 listopada 1962 r. do 14 stycznia 1964 r. ks. Deńko był rozpracowywany w ramach sprawy obserwacji operacyjnej o kryptonimie „Inski”. 10 czerwca 1967 r. złożył wniosek (wpłynął 22 czerwca 1967 r.) o pozwolenie na wyjazd do ZSRR, aby odwiedzić rodzinę. Nie otrzymał go, ponieważ od 1 lipca 1967 r. do odwołania zastrzeżono mu wyjazdu do ZSRR i tzw. krajów kapitalistycznych. W 1971 r. ponownie starał się o pozwolenie na wyjazd do

ZSRR. Zgody jednak nie otrzymał. Odwołania były bezskuteczne. W 1975 r. złożył wniosek o paszport, aby wyjechać do Włoch. Paszportu nie otrzymał. I tym razem odwoływał się bez powodzenia²².

Ksiądz M. Deńko był kanonikiem Greckokatolickiej Kapituły Przemyskiej (mianowanym w 1939 r.). Uhonorowany został w 1959 r. tytułem szambelana papieskiego oraz w 1967 r. godnością mitrata²³. Zmarł 14 kwietnia 1991 r. w Krakowie i został pogrzebany na cmentarzu Głównym w Przemyśle²⁴.

Likwidacja parafii w świetle dokumentu Służby Bezpieczeństwa

Jednym z dokumentów dotyczących okoliczności likwidacji parafii greckokatolickiej w Krakowie jest pismo znajdujące się w zasobach archiwalnych Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie. Zostało ono zamieszczone w Aneksie.

Dokument znajduje się w poszycie zatytułowanym przez bezpiekę: *Meldunki i informacje Wydziału IV dotyczące kleru z lat 1960–1961* jako egzemplarz nr 2. Zbiór ten oznaczono kategorią „A” z pieczęcią informacyjną: „niezbędne do dalszej pracy”. Co istotne, w tymże zbiorze brak innych dokumentów na temat Kościoła greckokatolickiego.

Kościół i parafia greckokatolicka były inwigilowane i represjonowane przez Wydział IV SB KWMO w Krakowie. Na początku lat 60. XX w. w wydziale tym, który również nadzorował podległe referaty SB na terenie województwa krakowskiego, pracowało 27 osób zajmujących się zagadnieniami wyznaniowymi. Szefem wydziału był mjr Zygmunt Gliński, a jego zastępcami mjr Zbigniew Faryna i kpt. Stefan Tyrpa. Kierownikiem Grupy I był por. Józef Biel, który kierował ośmioosobowym zespołem, kierownikiem Grupy II – kpt. Paweł Lebieź. W Wydziale IV pracowali poza nimi, jako starsi oficerowie operacyjni, kpt. Józef Chojnacki, por. Henryk Król, ppor. W. Kupka i por. Tadeusz Pączek oraz oficerowie operacyjni plut. J. Frydrych i s. sierż. W. Biel oraz sierż. R. Surma, który został zwolniony z pracy 31 grudnia 1962 r. Grupą III kierował por. Józef Schiller²⁵, którego wspomagał ppor. S. Malik, a Grupą IV – kpt. D. Dudek, współpracowało z nim dwóch oficerów operacyjnych. W sekretariacie Wy-

²² J. Marecki, *Represje wobec osób duchownych...*, s. 99–100.

²³ Mitratem w Cerkwi prawosławnej w Kościele greckokatolickim jest duchowny wyższego stanu, któremu przysługuje prawo do noszenia mitry. W Kościele rzymskokatolickim to duchowny niebędący biskupem, ale mający prawo noszenia infuły, czyli infułat.

²⁴ I. Hałagida, *Deńko Mikołaj*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 46–47.

²⁵ Por. F. Musiał, *Józef Schiller (1931–1999), oficer Informacji Wojskowej, funkcjonariusz Wydziału III i IV Służby Bezpieczeństwa w Krakowie, szef SB w województwie nowosądeckim i tarnowskim*, „Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 1/6/2008, s. 461–478.

działu IV pracowały: E. Gaździk (sekretarka) i M. Bachulska (maszynistka), a jako kierowca zatrudniony był J. Chytry²⁶.

Analizowany dokument sporządzony został w Krakowie 17 marca 1960 r. na trzech sformalizowanych kartach formatu A-4 pismem maszynowym. Jest to informacja zastępcy naczelnika Wydziału III SB KWMO w Krakowie Zbigniewa Faryny²⁷ do Naczelnika Wydziału V Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie Stanisława Rogalińskiego dotycząca sytuacji Kościoła grekokatolickiego pw. św. Norberta w Krakowie przy ul. Wiślniej 11.

Zawarte w dokumencie informacje są streszczeniem działań totalitarnego państwa skierowanych przeciw duchownym i wiernym Kościoła grekokatolickiego w Krakowie. Istotnym zagadnieniem poruszonym w dokumencie są nieruchomości tegoż obrządku, a także ich umocowania własnościowe. Przejęcie nieruchomości Kościoła grekokatolickiego w Krakowie odbyło się z naruszeniem prawa. Wadliwe było powoływanie się przez komunistów na dekret z dnia 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich jako podstawę prawną rekwizycji. Występuje w nim zagadnienie prawne zwane „przemilczeniem”. Wykładnię prawną tegoż zagadnienia wielokrotnie publikował Sąd Najwyższy, zwłaszcza w III RP. Zdumienie budzić może decyzja szefa WUBP w Krakowie, który odebrane grekokatolikom nieruchomości przekazał do użytkowania krakowskiej kurii metropolitalnej, która przydzieliła je księżom saletynom, a następnie bezpieka planowała, wspólnie z urzędnikami Wydziału do Spraw Wyznań, przekazać Kościołowi polskokatolickiemu.

Intensywna nagonka na wiernych i duchownych Kościoła grekokatolickiego w Polsce skutkowałą likwidacją jego struktur, a także represjami wobec duchowieństwa i wiernych.

Aneks

Źródło: IPN Kr 039/2, t. 12, cz. 1, *Meldunki i informacje Wydziału III SB KWMO w Krakowie dotyczące sytuacji Kościoła w województwie krakowskim oraz działań represyjnych wobec duchownych diecezjalnych i zakonnych w latach 1960–1961*, Kraków, 17.03.1960 r., *Pismo do naczelnika Wydziału V Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, k. 462–464.

²⁶ Zob. J. Marecki, *Karmelici bosi w kręgu zainteresowań aparatu bezpieczeństwa PRL na terenie województwa krakowskiego w świetle zachowanych sprawozdań kierowanych do MBP i MSW w latach 1947–1970*, „Folia Historica Cracoviensia”, 10(2004), s. 255.

²⁷ Zbigniew Faryna (ur. 23 I 1928 w Brzezince, zm. 9 IV 2018 w Krakowie), syn Jadowii i Kacpra. W bezpiece od 9 kwietnia 1947 r. Karierę zakończył jako podpułkownik w aparacie bezpieczeństwa. Od 1 grudnia 1957 do 15 lipca 1962 był zastępcą naczelnika Wydziału III SB KWMO w Krakowie, następnie od 15 lipca 1962 do 31 października 1966 r. zastępcą naczelnika Wydziału IV SB KWMO w Krakowie. W bezpiece aktywnie rozpracowywał Kościół katolicki. Zob. IPN BU 0327/27, *Akta osobowe Zbigniewa Faryny*.

Kraków, dnia 17.[0]3.1960 r.
Ściśle Tajne
Egz. Nr 2.

Do
Naczelnika Wydz[iału] V Dep[atramentu] III
Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
w Warszawie
(na ręce tow. Rogalińskiego)

Zgodnie z przeprowadzoną rozmową przesyłam informacje o sytuacji dot. byłej parafii grecko-katolickiej w Krakowie przy ul. Wiślniej nr 11.

W maju 1947 r. został aresztowany przez władze Bezpieczeństwa ówczesny proboszcz parafii grecko-katolickiej pod wezwaniem św. Norberta w Krakowie ks. Horab Stefan oraz inni współwyznawcy. W czasie rewizji i śledztwa udowodniono podejrzanym współpracę z Niemcami w organizacjach ukraińskich a po wyzwoleniu w nielegalnych organizacjach ukraińskich UPA i OUN. W kościele i parafii znajdował się punkt przerzutowy z NRF na Związek Radziecki. W tej sytuacji władze Bezpieczeństwa zajęły i opieczętowały kościół i budynek parafialny, rozwiązując parafię grecko-katolicką.

Po rozwiązaniu tej parafii, część wyznawców wyjechała do Związku Radzieckiego w ramach repatriacji, a część rozproszyła się po całej Polsce obawiając się represji za współpracę z Niemcami i udział w nielegalnych organizacjach ukraińskich. Pozostała część wyznawców kościoła grecko-katolickiego w Krakowie pozostaje do czasu obecnego nie zorganizowana we własny związek wyznaniowy, gdyż władze naczelne PRL nie zgodziły się po 1956 r. na reaktywowanie ich gminy wyznaniowej. Jedynie kuria krakowska przydzieliła im, po powrocie kardynała Wyszyńskiego z Rzymu, kaplicę w parafii św. Katarzyny, gdzie ks. Denko odprawia ich nabożeństwa wg obrządku grecko-katolickiego.

Natomiast kościół św. Norberta i budynek mieszkalny należący do tej parafii został przekazany w 1948 r. przez ówczesnego Szefa WUBP do użytkowania przez krakowską kurię rzymsko-katolicką, która z kolei przydzieliła te obiekty do użytkowania zakonowi Księży Misjonarzy Saletynów. Obiekty te Księża Misjonarze Saletyni wykorzystują do czasu obecnego.

Sprawdzenie w Wydziale Finansowym wykazało, że do 1958 r. podatek lokalowy i od nieruchomości płaćła, jako użytkownik kuria metropolitalna w Krakowie, za pośrednictwem swego administratora ob. Waclawika Jana, zam. Kraków ul. Garbarska Nr. 8/6. Zobowiązania podatkowe za 1959 r. zapłacił w imieniu Księży Misjonarzy [Saletynów] jako użytkowników tych obiektów obecny administrator ich ob. Ciskalski Franciszek zam. Kraków ul. Mazowiecka Nr. 112/8.

Sprawdzenie w Sądzie Powiatowym dla m. Krakowa potwierdziło wyciąg z akt hipotecznych z 1957 r., że obie nieruchomości, tj. LWH-471 kościół św. Norberta i LWH-472 budynek parafialny figuruje jako własność hipoteczna parafii grecko-katolickiej w Krakowie ul. Wiślna 11.

W rozmowie z dr Kosem Władysławem uzyskano informacje, że w 1946 r. odbył się we Lwowie zjazd duchowieństwa grecko-katolickiego z trzech diecezji, tj. przemyskiej, lwowskiej i stanisławowskiej, oraz przedstawicieli kleru z łemkowszczyzny. Zjazd ten w wyniku głosowania zdecydował większością głosów w imieniu obrządku grecko-katolickiego o rozwiązaniu tego wyznania²⁸.

W związku z powyżej przedstawioną sytuacją obiektów po byłej parafii grecko-katolickiej w Krakowie uzgodniono z Wydziałem Wyznań w Prezydium M.R.N. w Krakowie, że wystąpią oni do Sądu Powiatowego dla m. Krakowa o przepisanie hipoteki tych dwóch obiektów na własność państwa, w oparciu o przepisy Dekretu z 8 III 1946 r. „O majątkach opuszczonych i poniemieckich”²⁹. Z kolei po przepisaniu akt hipotecznych i przejęciu tych budynków przez Państwo Wydział Wyznań wystąpi do księży Misjonarzy Saletynów o opuszczenie zajmowanych obiektów, po czym przekaże je jako dysponent do użytkowania kościołowi polsko-katolickiemu.

Równocześnie do informacji załączam „Oświadczenie” z Sądu Powiatowego dla m. Krakowa dot. Poświadczenia, że kościół św. Norberta i budynek do niego przyległy jest własnością parafii grecko-katolickiej w Krakowie, „Memoriał” Polaków obrządku grecko-kat[olickiego] opisujących historie w/w parafii, oraz notatkę z rozmowy przeprowadzonej z dr. Kosem Władysławem w Wydziale Wyznań M.R.N. w Krakowie na temat b[ylej] parafii grecko-katolickiej.

Odb[ito] w 4-ch egz.

Egz. Nr. 1 adresat

Egz. Nr. 2 Z[astęp]ca N[aczeln]ka W[ydziału] III

Egz. Nr. 3 a/a

Egz. Nr. 4 tow. Kalisiński

Oprac[ował] T. Dymek

²⁸ Był to niekanoniczny sobór zwolenników likwidacji Cerkwi grekokatolickiej, przeprowadzony w dniach 8–10 marca 1946 r. we Lwowie w Archikatedrze św. Jura, zakończony likwidacją Cerkwi i jej wcieleniem w struktury Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Nazywany pseudosoborem lwowskim (według Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego soborem lwowskim), nie został uznany przez Stolicę Apostolską, zwołały go stalinowskie władze ZSRR po aresztowaniu wszystkich biskupów i 1/3 kapłanów ukraińskiej Cerkwi grekokatolickiej. Zob. J. Stocki, *Lwowski Sobór 8–10 marca 1946 roku: przygotowania, przebieg i skutki. Rola systemu totalitarnego*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 14(2009), nr 1, s. 237267.

²⁹ Mowa o Dekrecie z 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich, (Dz.U. 1946., nr 13, poz. 87). Dekret ten wszedł w życie 10 kwietnia 1946 r., natomiast został uchylony 1 sierpnia 1985 r.

Druk[ował] L. Król, nr dz. 724
Z[astęp]ca naczelnika Wydz[iału] III
/-/ Zb[igniew] Faryna – kpt.

Bibliografia

Instytut Pamięci Narodowej. Oddział w Krakowie, BU 0327/27, Akta osobowe Zbigniewa Faryny.
Instytut Pamięci Narodowej. Oddział w Krakowie, 039/2, t. 12, cz. 1, *Meldunki i informacje Wydziału III SB KWMO w Krakowie dotyczące sytuacji Kościoła w województwie krakowskim oraz działań represyjnych wobec duchownych diecezjalnych i zakonnych w latach 1960–1961, Kraków, 17.03.1960 r., Pismo do naczelnika Wydziału V Departamentu III Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, k. 462–464.

Dziennik Ustaw z 1946 r., nr 13, poz. 87 *Dekret z dnia 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich.*

Rocznik religijny wyznań chrześcijańskich na rok 1847, Warszawa 1847.

Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на Рік Божий 1932, Przemyśl 1932.

Bruździński A., *Kasaty klasztorów męskich w Krakowie na przełomie XVIII i XIX wieku*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, t. 1: *Geneza kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*, Wrocław 2014, s. 143–145.

Burek R., *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa–Kraków 2000.

Dolański D., *Tadeusz Kuntze – malarz rodem z Zielonej Góry (1733–1793)*, Zielona Góra 1993.

Estreicherówna M., *Wykaz zniesionych kościołów, kaplic i klasztorów w Krakowie*, w: *Kalendarz katolicki krakowski na Rok Pański 1889, Rok IX*, Kraków 1889, s. 115–119.

Follprecht K., *Zmiany własności nieruchomości w Krakowie związane z kasatami klasztorów przełomu XVIII i XIX w.*, „*Hereditas Monasteriorum*”, 5(2014), s. 27–41.

Follprecht K., *Stan niniejszy gmachów duchowo narodowych, co do ich położenia, wewnętrznego rozkładu, liczby mieszkających zakonnych osób i ich dochodów... Krakowskie zabudowania klasztorne w czasach Księstwa Warszawskiego. Opis z 1810 r.*, Wrocław 2016.

Hałagida I., „A-O”, „Zakon”, „Wichrzyciele” – działania aparatu bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec duchowieństwa greckokatolickiego w latach 1944/1945–1956/1957, w: *Internacjonalizm czy...? Działania organów bezpieczeństwa państw komunistycznych wobec mniejszości narodowych (1944–1989)*, Warszawa–Wrocław 2011.

Hałagida I., *Deńko Mikołaj*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 46–47.

Hałagida I., *Miedzy Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1944–1970*, Warszawa 2013.

Hałagida I., *Represje wobec duchowieństwa Kościoła greckokatolickiego na terytorium dzisiejszej Polski w latach 1939–1957 (rekoniesans historiograficzny i dalsze perspektywy badań)*, „*Litotops*”, (1)2011, s. 105–127.

Hałagida I., „*Szpieg Watykanu*”. *Kapłan greckokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896–1977)*, Warszawa 2014.

Hałagida I., *Ukraińscy duchowni greckokatolicki sądzeni w stalinowskiej Polsce (1944–1956)*, „*Almanach Historyczny*”, 11(2009), s. 85–115.

- Marecki J., *Karmelici bosy w kręgu zainteresowań aparatu bezpieczeństwa PRL na terenie województwa krakowskiego w świetle zachowanych sprawozdań kierowanych do MBP i MSW w latach 1947–1970*, „Folia Historica Cracoviensia”, 10(2004), s. 255.
- Marecki J., *Represje wobec osób duchownych i zakonnych na terenie woj. krakowskiego 1944–1875. Leksykon biograficzny*, t. 2, Kraków 2016.
- Matyaszewska E., „Wierzę w cuda nie od dziś” – religia w życiu i twórczości Matejki, Lublin 2007, s. 121–131.
- Mączyński J., *Kraków dawny i teraźniejszy z opisem jego okolic*, Kraków 1854.
- Mokry W., *Z życia Cerkwi greckokatolickiej w Krakowie w latach 1808–1998. Po pół wieku znów u siebie*, „Między Sąsiadami”, 8(1998), s. 6–38.
- Musiał F., *Józef Schiller (1931–1999), oficer Informacji Wojskowej, funkcjonariusz Wydziału III i IV Służby Bezpieczeństwa w Krakowie, szef SB w województwie nowosądeckim i tarnowskim*, „Aparat represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 1/6(2008), s. 461–478.
- Nabywaniec S., *Kościół skazany na niebyt. Z dziejów Kościoła greckokatolickiego w Polsce 1944–1989*, „Kościół w Polsce. Dziej i kultura”, 10(2011), s. 141–169.
- Nabywaniec S., *Relacje między obrządkami – łacińskim i greckokatolickim oraz problem rutenizacji i uniatyzacji w kontekście tak zwanej „kradzieży dusz”*, w: *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 4: *Katolickie unie kościelne w Europie Środkowej i Wschodniej. Idea a rzeczywistość*, red. S. Stępień, Przemyśl 1998, s. 211–232.
- Pelc P., *Położenie prawne Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1945–1989*, „Więź”, 1992, nr 7, s. 107–121.
- Różek M., Gondkova B., *Leksykon kościołów Krakowa*, Kraków 2003, s. 147–148.
- Ryńca M., *Grekokatolicy w Krakowie w latach 1945–1991. Zarys problematyki*, „Nasza Przyszłość”, 100(2003), s. 419–453.
- Stępień S., *Represje wobec Kościoła greckokatolickiego w Europie Środkowo-Wschodniej po II wojnie światowej*, w: *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2: *Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym*, red. S. Stępień, Przemyśl 1994, s. 195–262.
- Stocki J., *Lwowski Sobór 8–10 marca 1946 roku: przygotowania, przebieg i skutki. Rola systemu totalitarnego*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 14(2009), nr 1, s. 237–267.
- Świąch H., *Kasaty żeńskich klasztorów w Krakowie w drugiej połowie XVIII i na początku XIX w.*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, t. 1: *Geneza kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego*, Wrocław 2014.
- Urban K., *Kościół Prawosławny w Polsce w latach 1944–1956. Studia i materiały*, Kraków 1998.

THE DISSOLUTION OF THE GREEK CATHOLIC CHURCH AND THE PARISH OF SAINT. NORBERT IN KRAKOW IN A DOCUMENT PREPARED BY SECURITY SERVICES IN 1960

Summary

Post-war communist repressions were turned against both the Roman Catholic Church and other denominations, including the Greek Catholic Church. The article contains an edition of a document created by the security services in Krakow, which concerned the dissolution and repression of the Greek Catholic Church of St. Norbert. The foundation of the Uniate parish in Krakow took place in 1784. In 1808, Greek Catholics received a church together with a monastery in Krakow at Wiślna Street 11. After almost 140 years, communists began intense activities aimed at liquidating the parish, taking over church properties, as well as intense repressions against the clergy and the faithful of this parish. After more than half a century, the Greek Catholic church in Krakow regained its properties and parish structures as part of the recovery..